

O GROAPĂ RITUALĂ DESCOPERITĂ ÎN ZONA CHEILE DOBROGEI - „PEȘTERA CRANIILOR” (COM. GRĂDINA, JUD. CONSTANȚA)

Valentina VOINEA,
Barłomiej Szymon SZMONIEWSKI

Cuvinte cheie: *sacrificii umane, civilizația traco-getică.*

Keywords: *Human sacrifices, Thraco-Getian civilisation.*

Abstract: *Archaeological excavations in front of Skulls Cave, situated on the left bank of Ghelengic water course (today Mireasa), at about 3 km South West of Cheia village (Grădina com.), inside Cheile Dobrogei geological reserve, have offered the surprise of a spectacular discovery – a ritual pit with human bones.*

The discovery stratigraphic context permits the archaeological complex relative dating – 7th – end of the 5th century B.C. The unusual skeleton (very flexed) and skull (deposited on the basin) position suggests the deceased's sacrifice, probably tied up and decapitated.

The human sacrifice habit in Zamolxis' honor was mentioned in numerous ancient writings (Herodot, Strabon). It is possible that Cheile Dobrogei surroundings, rich in caves and grottoes, were preferred by Getian communities in the area for communication with Zamolxis, the dialogue being possible every five years only by sending the sacrificed messenger.

Săpăturile arheologice întreprinse în „Peștera Craniilor” din zona Cheile Dobrogei – Valea Casimcei se înscriu în cadrul proiectului de cercetare româno-polon *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobruđja* care are ca obiective principale surprinderea impactului transformărilor climatice și de mediu asupra tipului de habitat uman (permanent / sezonier) și identificarea modalităților de folosire a grotelor, adăposturilor și peșterilor, de-a lungul mileniilor, atât ca spații de locuire, cât și ca locuri de cult sau/și funerare.

Ansamblul carstic Cheile Dobrogei - însumând peșteri, grote, adăposturi și formațiuni geologice asemenea unor „castele de piatră” - a reprezentat, prin măreția peisajului, un spațiu cu totul special, aici desfășurându-se din neolitic până în perioadă medievală timpurie ceremonii religioase, inclusiv funerare. Amintim, în acest sens, prezența oaselor umane în nivelurile Gumelnița, Hallstatt,

getic, romano – bizantin și medieval timpuriu, atât în interiorul cât și în exteriorul peșterilor (VOINEA *et alii* 2009, 2010; SZMONIEWSKI, PETCU 2008). Subliniem că strategia de săpătură arheologică adoptată în cadrul acestui proiect vizează surprinderea tuturor urmelor de locuire permanentă și sezonieră, cercetările fiind extinse, acolo unde este posibil, și în spațiile exterioare peșterilor.

Interesul pentru aceste zone a fost răsplătit pe deplin, săpăturile întreprinse la intrare în „Peștera Craniilor¹” oferind descoperiri spectaculoase. Situată în masivul jurasic al Cheilor Dobrogei, pe malul stâng al Ghelengicului, numit și Mireasa (afluent al Casimcei), la aproximativ 3 km sud-vest de satul Cheia, com. Grădina (Fig.1), peștera a fost cercetată pentru prima dată în campaniile 2009, 2010. Chiar dacă peșterile din zona Cheilor Dobrogei s-au bucurat, de-a lungul timpului, de interesul speologilor și arheologilor (BORONEANȚ 2000), peștera în discuție a rămas mult timp necercetată, probabil datorită accesului dificil spre culoarul interior, înălțimea intrării, pornind de la nivelul actual de călcare, măsurând aproximativ 0,80 m.

Secțiunea SI (3,20 x 3,20 m) realizată în exterior peșterii, ne-a permis identificarea nivelului de călcare antic. Astfel, s-a observat că în perioada antică accesul în peșteră se făcea relativ ușor, depunerile sedimentare ulterioare de peste un metru micșorând treptat înălțimea intrării. Stratigrafia acestei secțiuni indică utilizarea intensă a spațiului exterior, atât pentru locuiri sezoniere cât și pentru practici rituale speciale.

Prima descoperire care certifică această destinație cultică a apărut în campania din 2009. O calotă craniană decupată, orientată pe direcția sud, a fost depusă în exteriorul peșterii, pe axul intrării, la aproximativ 1,50 m distanță de peretele de stâncă. Fragmentele ceramice descoperite lângă și sub craniu provin de la amfore romano-bizantine de dimensiuni mari, decorate cu caneluri (Fig.2 – 3).

Conform primelor date oferite de antropolog², caracterele craniene indică o persoană de sex feminin, de vârstă adultă. Se păstrează mare parte din calota cu frontalul, parietalele și occipitalul. Separat mai există oase ce nu se pot conexe din cauza lipsurilor (temporal stâng și fragmente din sfenoid ori bazi-occipital).

Reluarea săpăturilor în campania din 2010 a oferit șansa altor descoperiri de acest gen. Demontarea straturilor a pornit de la adâncimea de 1,40 m, începând cu un sediment de culoare cenușie, de aproximativ 0,20 m grosime (între 1,40 – 1,60 m), bogat în oase de animale și ceramică. Majoritatea fragmentelor ceramice a fost reprezentată de amfore:

- fragmente de pansă de la amfore tip Menda (sec. V – IV a.Chr.), din pastă de culoare cărămie, cu paiete de mică și fragment de toartă alveolată la bază – Fig. 4/3 (ZEEST 1960, p. 81 – 82, pl. 6 / 17);
- fragmente de pansă de la amfore de Thasos (sec. V - IV a.Chr), din pastă de culoare gălbuie, cu mică pulverizată - Fig. 4/1 (ZEEST 1960, p. 81);

¹ Deoarece peștera nu figurează în repertoriul peșterilor din zonă, am înregistrat-o inițial Peștera „X” (VOINEA *et alii*, 2010), descoperirile extraordinare de aici determinându-ne, ulterior, să o numim „Peștera Craniilor”.

² Informație Andrei Soficar.

- fragmente de pansă de la amfore dintr-un centru nord-egean, probabil tot din cercul thasian (sec. IV a.Chr), din pastă de culoare cărămizie, cu mică în paiete mari și angobă gălbuie în exterior;
- fragmente de pansă de la amfore de Sinope (sec. IV - III a.Chr.), din pastă de culoare cenușie în interior și cărămizie în exterior, cu incluyiuni nisipoase (ZEEST 1960, p. 90 – 91);
- fragment de buză și gât provenind de la o amforă de Sinope (sec. III a.Chr.), pastă de culoare cărămizie, cu nisip în compoziție - Fig. 4/2;
- fragment de pansă provenind de la amforă de Sinope (sec. IV - III a.Chr), din pastă de culoare intens cărămizie, cu angobă exterioară;
- fragment de pansă de la o amforă de Cnidos (sec. III a.Chr.), din pastă de culoare bej deschis, fără paiete de mică (ZEEST 1960, p. 101 – 102).³

În număr redus au apărut fragmente ceramice atipice provenind, probabil, de la vase de tip „borcan”, de factură locală: ceramică traco-getică lucrată cu mâna, din pastă grosieră, arsă incomplet, de culoare cenușie – neagră, un singur fragment fiind acoperit cu angobă neagră lustruită (Fig. 4/4). Amintim și un fragment de toartă, din pastă fină, de culoare cenușie, provenind probabil de la o cană getică, imitație după forma grecească de *oinochoe*. Deși atribuite cultural unor lumi diferite, fragmentele ceramice din acest strat se încadrează, relativ, în aceeași perioadă (sec. V – III a.Chr.). Alte două fragmente ceramice de cănițe decorate cu caneluri, specifice perioadei romane timpurii, descoperite împreună cu cele descrise mai sus, pot fi considerate intrusive, ajunse în strat accidental, prin perturbări stratigrafice ulterioare.

După îndepărtarea acestui nivel de epocă elenistică s-a delimitat un sediment compact, foarte bine tasat în dreptul intrării, cu o grosime de aproximativ 0,10 m (adâncime 1,60 – 1,70 m), format din pământ galben argilos, amestecat cu pietre calcaroase de dimensiuni mici, fără material arheologic. În timpul demontării acestui strat, am avut surpriza să descoperim fragmente de calotă craniană umană, la numai 0,20 m sud de intrare, în dreptul unei nișe naturale de la baza peretelui de stâncă. Ele proveneau dintr-o groapă rituală cu oase umane, ușor deranjată în partea superioară, fiind afectat doar craniul (Fig. 6).

Groapa rituală (0,95 x 0,50 m) situată la adâncimea de 1,70 / 1,80 m, a avut axul lung orientat pe direcția vest-est, paralel cu intrarea în peșteră. Cu excepția craniului, oasele umane s-au păstrat în conexiune anatomică. Datorită poziției extrem de chircite în care a fost depus defunctul și a umidității solului, situat lângă peretele peșterii, oasele au format o masă compactă, fragilă, deosebit de dificil de cercetat mai ales în partea superioară a gropii. Fragmentele de craniu au suprapus oasele de la bazin, mai puțin mandibula care a apărut la aproximativ 0,15 m est de craniu, într-o poziție neobișnuită, lângă o piatră situată la marginea gropii (Fig. 5).

Curățarea atentă a oaselor ne-a permis surprinderea următoarelor detalii: corpul, fără cap, a fost depus pe direcția sud – nord, puternic flexat pe o parte, cu brațele îndoite, palma stângă așezată pe umărul stâng, peste care s-au pus

³ Mulțumim d-nei Livia Buzoianu și d-lui Mihai Irimia pentru sprijinul acordat la datarea materialului ceramic.

picioarele, foarte îndoite, genunchii ajungând în dreptul claviculei, iar falangele de la membrele inferioare în apropierea bazinului (Fig. 7). Brațul drept, îndoit și așezat peste picioare, ca și coastele din dreapta toracelui, situate în partea superioară a gropii, datorită umidității și presiunii stratului de pietriș de deasupra, s-au deteriorat cel mai mult.

După depunerea corpului, capul a fost așezat în dreptul bazinului, probabil fixat în colțul unghiului format de picioare și coloana vertebrală. Credem că singura posibilitate de depunere într-o poziție atât de flexată ar fi fost legarea strânsă a individului înainte sau imediat după decapitare, până la apariția rigidității cadaverice coloana vertebrală fiind compactă, arcuită în zona cervicală, cu vertebrele foarte tasate în urma unei tensiuni puternice. Având în vedere că rigiditatea cadaverică dispăre după două – trei zile de la deces, există și posibilitatea expunerii cadavrului, dar pentru o perioadă scurtă de timp, până la descompunere⁴.

Până la publicarea raportului antropologic, reținem câteva detalii anatomice: dimensiunile oaselor lungi și uzura dentiției sunt specifice pentru o persoană de vârstă adultă.

În sedimentul din interiorul gropii au apărut câteva pietre de calcar, de dimensiuni mici, fragmente ceramice atipice de factură traco-getică, lucrute cu mâna, din pastă grosieră de culoare cenușie-neagră și un fragment ceramic atipic neolitic, cu angobă bej, antrenat în umplutura din straturile inferioare. În colțul de est al gropii au apărut urme de ocră roșu, iar în marginea de vest, pe o suprafață de 0,11 x 0,11 m s-au conturat amprente de materie organică, de culoare neagră.

Materialul ceramic recoltat din stratul în care a fost săpată groapa, aflat la adâncimea de 1,80 – 2,00 m, provine doar de la vase modelate cu mâna, din pastă grosieră, de culoare cenușie – negricioasă, arsă incomplet. Caracteristicile pastei ne permit o încadrare generală a nivelului în perioada Hallstatt-ului final (sfârșitul sec. VII – prima jumătate a sec. V a.Chr.), fragmentele ceramice provenind, probabil, de la vase de tip „borcan”, de factură traco-getică.

Chiar dacă, până în prezent, elementele de datare absolută lipsesc, totuși contextul arheologic al descoperirii - stratigrafia și modalitatea de depunere a defunctului -, atestă prezența unei practici obișnuite în lumea traco-getică. Gropile rituale cu oase umane au fost semnalate atât în Hallstatt (JUGĂNARU 2005, p. 32 – 41, 83; AILINCĂI *et alii* 2007), cât și în La Tène (SÎRBU 1993; 1997). Deși fragmentele ceramice atipice nu permit o încadrare cronologică mai strânsă, totuși prezența importurilor amforice de tip *Menda* și *Thasos* în nivelul cultural care suprapune stratul în care apare groapa, datează clar complexul ritual *ante* sec. IV a.Chr.

Lipsa angobei negre lustruite limitează vechimea nivelului cultural cel mult la sfârșitul sec. VII a.Chr., perioadă în care începuse procesul de transformare a culturii Babadag, în locul ceramicii de bună calitate negre lustruite fiind produsă

⁴ Rigiditatea cadaverică este determinată de dispariția *post mortem* din corpul uman a acidului adenozintrifosforic și de acumularea acidului lactic; se manifestă prin întărirea musculaturii, începând cu mușchii feței, la două – cinci ore după deces și cuprinzând toată musculatura corpului, după 24 de ore. Această rigiditate dispăre la două-trei zile *post mortem*.

ceramica de uz comun, tratată neîngrijit⁵.

Absența importurilor grecești în stratul în care a fost amenajată groapa precum și „sigilarea” complexului printr-o acumulare naturală, fără material arheologic, sugerează o perioadă de început a relațiilor greco-indigene, când prezența coloniștilor nu se făcuse simțită prea mult în interiorul Dobrogei. Poziția geografică a Cheilor Dobrogei, în apropiere de mare, presupune o pătrundere timpurie a grecilor, dar nu anterioară celei din așezările de la Tariverdi, Piatra „Rătărie”, Corbu de Sus, Vadu unde, la sfârșitul sec. VI – începutul sec. V a.Chr., existau deja nuclee de populație greacă, după cum o demonstrează importurile amforice și vârfurile de săgeți cu valoare premonetară (IRIMIA 2007, p. 171). *Chora* Histriei în epocile arhaică și clasică pare să se fi fost „demarcată de un brâu de dealuri care urmează traseul actualelor sate Sinoie, Fântânele, Cogeaalac, Săcele, în vreme ce un alt brâu de dealuri, cel de pe malul drept al râului Casimcea, pare să delimiteze morfologic „zona de influență” (ALEXANDRESCU et alii 1986, p. 249). Descoperirile de importuri grecești de la Gura Dobrogei, Casian II și Casian III nu sunt mai vechi de perioadă elenistică. De aceea, până la datarea absolută a scheletului, propunem încadrarea cronologică a acestui complex ritual între sfârșitul sec. VII – sec. VI a.Chr.

Până în prezent, caracterul restrâns al cercetărilor arheologice și lipsa analizei antropologice ne permit doar formularea unor ipoteze de lucru .

Existența unui nucleu de locuire getică timpurie pe Valea Casimcei și în regiunea Podișului Carstic Dobrogean a fost semnalată cu mult timp în urmă, prin cercetări de teren și sondajele efectuate pe traseul gazoductului și în peșteri – Gura Dobrogei (Peștera Liliecilor), La Izvor, La Baba, Casian; ea a fost confirmată, din nou, de descoperirile recente din Cheile Dobrogei. Spațiul monumental din Cheile Dobrogei, amfiteatrul natural de la Casian sau intrarea în Peștera Liliecilor care domină Valea Visternei, nu puteau fi ignorate de geți, spațiile preferate de ei pentru practici rituale fiind sanctuare în aer liber și „case subpământente” – grote și peșteri.

Parcurgând literatura de specialitate cu privire la acest tip de gropi rituale din areal traco-getic, recunoaștem, și în cazul descoperirii noastre, câteva elemente comune:

- amenajarea gropii într-un context nefunerar;
- poziția neobișnuită a corpului, deosebit de flexată;
- decapitarea și manipularea craniului;
- lipsa inventarului arheologic, cele câteva fragmente ceramice fiind antrenate accidental în umplutura gropii (SÎRBU 1997, p. 194).

Prin urmare, contextul descoperirii (în fața peșterii) și modul de tratare a cadavrului (decapitat, legat) pot fi legate de actele sacrificiale practicate de traco-geți, atât de cunoscute și discutate pornind de la textele antice, dar puțin

⁵ Analizând descoperirile arheologice din așezarea hallstättiană târzie de la Celic Dere, Gavrilă Simion s-a pronunțat că sfârșitul culturii Babadag nu s-a produs brusc la jumătatea sec. VII a.Chr., odată cu pătrunderile prescitice. Tradițiile ceramicii s-au păstrat și în următoarele două secole (sec. VI – V a.Chr.), procesul de dezintegrare și amalgamare culturală fiind lent (SIMION 1997, p. 235). Ideea a fost preluată mai târziu în monografia culturii Babadag de către G. Jugănar (JUGĂNARU 2005, p. 83).

documentate arheologic (SANIE 1999, p. 198 - 203).

Care a fost motivul acestui sacrificiu ? Lipsa unor construcții ulterioare - locuințe sau morminte tumulare – exclude posibilitatea unor sacrificii de fundație sau funerare. Dacă luăm în considerare relațiile scriitorilor antici cu privire la locuința subterană (Herodot IV, 95-96 253; *Hellanicos apud Sanie 1999*, p. 254 - 255) sau la peștera din muntele Kogaionon (Strabon VII, 3, 5 *apud Sanie 1999*, p. 257 - 258), spațiul Cheilor Dobrogei, bogat în peșteri și grote, putea constitui locul preferat de comunitățile getice din zonă pentru întâlnirile cu Zalmoxis / Zalmolxis, atunci când mesagerul – sacrificat făcea posibil dialogul cu Divinitatea o dată la cinci ani.

Craniul descoperit în nivel romano-bizantin, datat într-o perioadă când sacrificiile umane încetaseră de mult timp, credem că nu reprezintă subiectul unor practici rituale, prezența lui în acest nivel fiind, mai degrabă, accidentală. Este posibil ca în urma unei intervenții antropice târzii, calota craniană să fi fost scoasă la lumină dintr-un groapă rituală mult mai veche. Continuarea săpăturilor arheologice în zona Cheilor Dobrogei (atât în interiorul cât și în exteriorul peșterilor) și realizarea analizelor antropologice sperăm să ne ofere noi date despre acest subiect atât de dezbătut și totuși atât de puțin investigat arheologic.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRESCU *et alii* 1986 - E. Alexandrescu, Al. Avram, O. Bounegru, C. Chiriac, *Cercetări perieghetice în teritoriul histrian* (II), *Pontica* 19 (1986), p. 243 – 252.

AILINCĂI *et alii* 2007 - S. Ailincăi, G. Jugănar, Al. Țârlea, M. Vernescu, *Early Iron Age Complexes with Human Remains from the Babadag Settlement*, *Peuce S.N: 3 – 4*, 2005 – 2006 (2007), p. 77 – 108.

BORONEANȚ 2000 - V. Boroneanț, *Arheologia peșterilor și minelor din România*, CIMEC, București.

IRIMIA 2007 - M. Irimia, *Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării Inferioare*, *Pontica* 40 (2007), p. 137 – 225.

JUGĂNARU 2005 - G. Jugănar, *Cultura Babadag I*, Biblioteca Istro-Pontică, seria Arheologie 7, Constanța.

SANIE 1999 - S. Sanie, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, 2, Iași.

SIMION 1997 - G. Simion, *Așezarea de la Celic Dere. Interpretări etno-culturale și implicații în cronologia Hallstattului târziu, în Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumpontice*, *Lucrările colocviului internațional septembrie, 1993, Tulcea* (1997), p. 231 – 235.

SÎRBU 1993 - V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Biblioteca Istros 3, Muzeul Brăilei.

SÎRBU 1997 - V. Sîrbu, *Sacrifices humains et pratiques funéraires insolites dans l'aréal Thrace du Hallstatt et du La Tène, în Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumpontice*, *Lucrările colocviului internațional septembrie, 1993, Tulcea* (1997), p. 193 – 221.

SZMONIEWSKI, PETCU 2008 - B. Szmoniewski, R. Petcu, *Preliminary report from the new excavation in Baba Cave, Grădina village, Constanța County*, *Pontica* 41 (2008), p. 35 - 47.

VOINEA *et alii* 2009 - V. Voinea, G. Neagu, B. Szmoniewski, R. Petcu, A. Bălășescu, V. Radu, *Cheia, com. Grădina, jud. Constanța*, CCA. Campania 2008, CIMEC, 2009, p. 96 – 98.

VOINEA *et alii* 2010 - V. Voinea, G. Neagu, B. Szmoniewski, R. Petcu, A. Bălășescu, V. Radu, E. Popa, A. Soficaru, C. Cârpuș, L. Cârpuș, *Cheia, com. Grădina, jud. Constanța, CCA. Campania 2009, CIMEC, 2010, p. 54 – 57, <http://archweb.cimec.ro>.*

ZEEST 1960 - I. B. Zeest, *Keramičeskaja tara Bospora, MIA 83 (1960).*

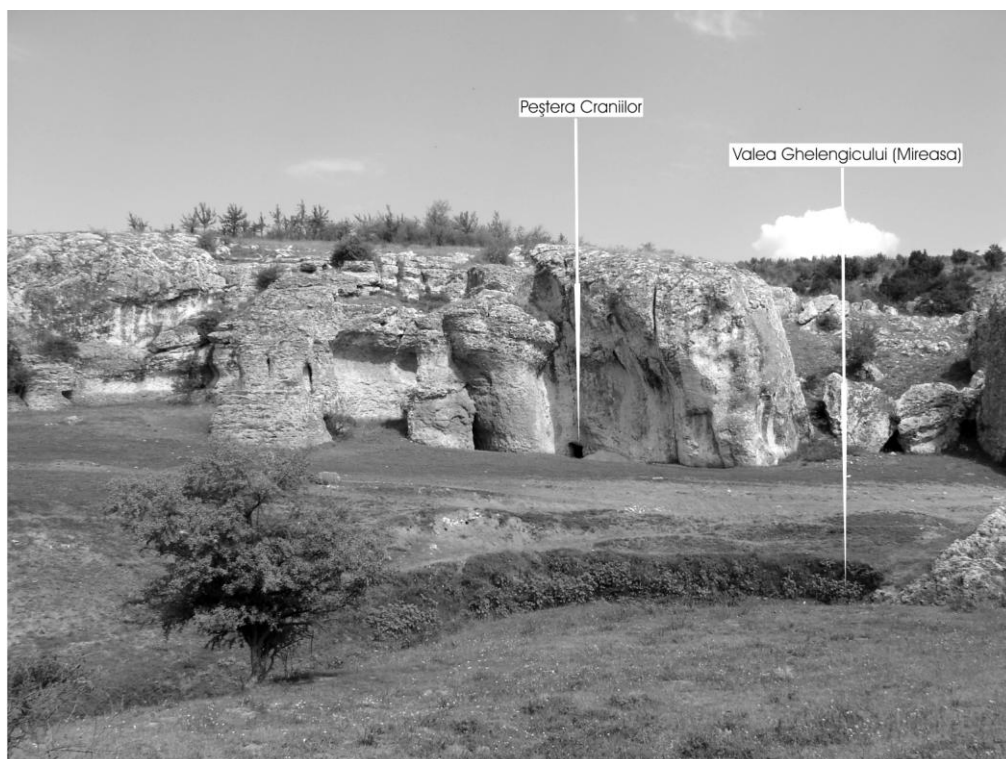

Fig 1 - Localizarea punctului „Peștera Craniilor” în zona Cheilor Dobrogei (sat Cheia, com. Grădina).

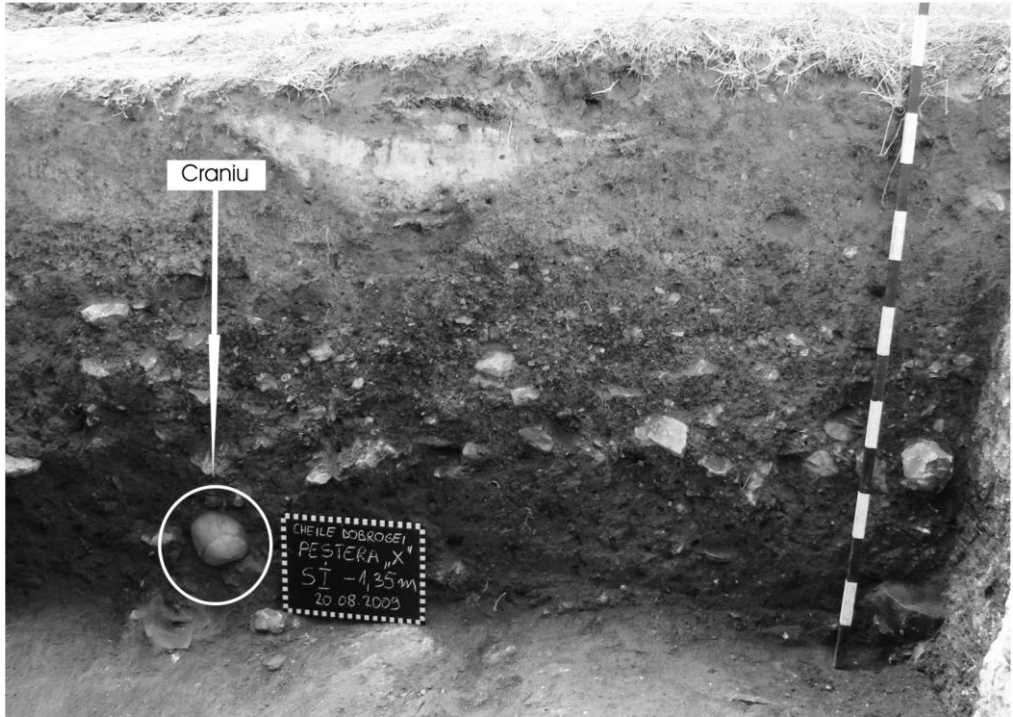

Fig. 2 – „Peștera Craniilor”: craniul descoperit în profilul de sud al secțiunii SI.

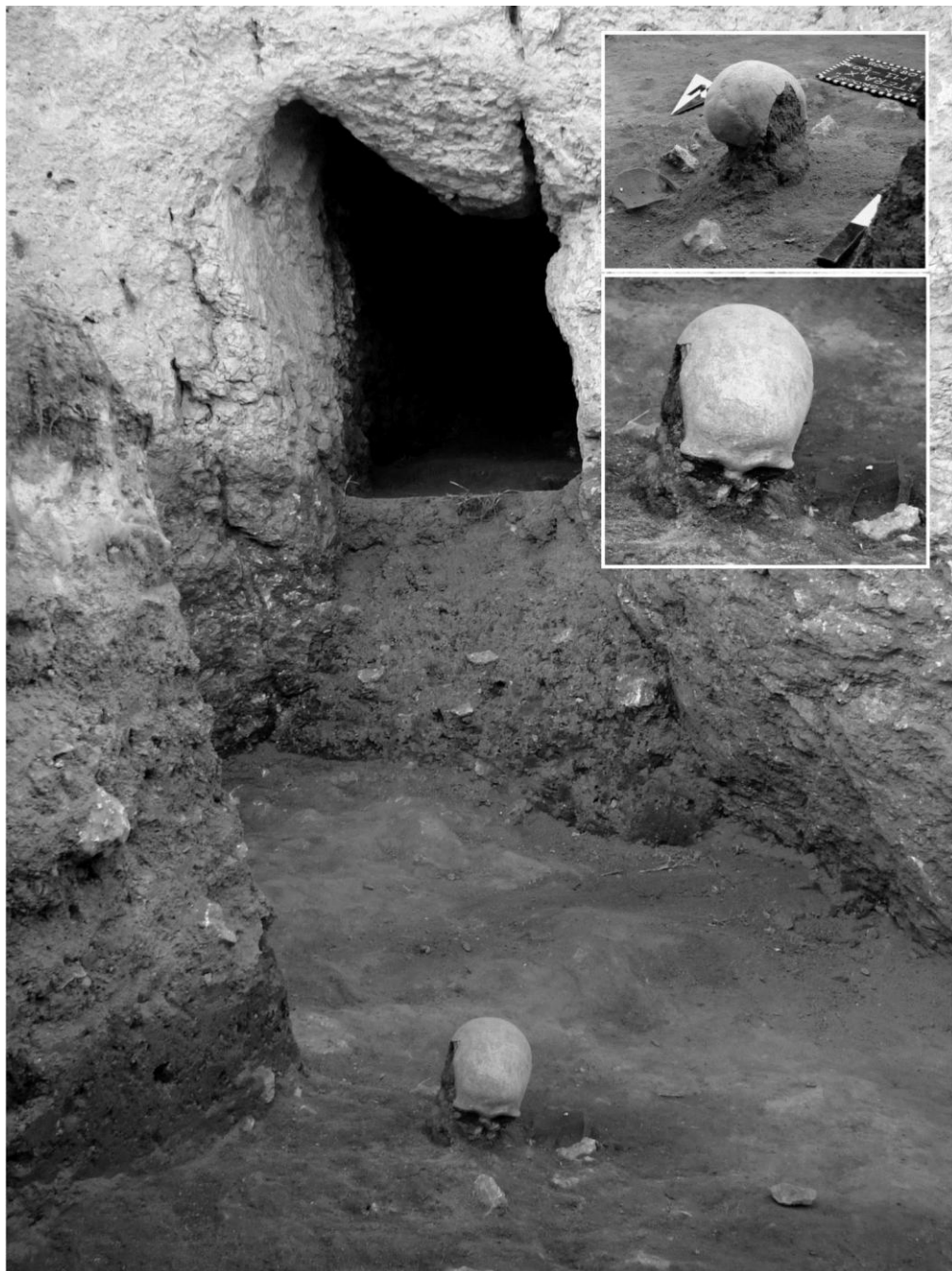

Fig. 3 – „Peștera Craniilor”: craniul descoperit în nivelul romano-bizantin, secțiunea SI.

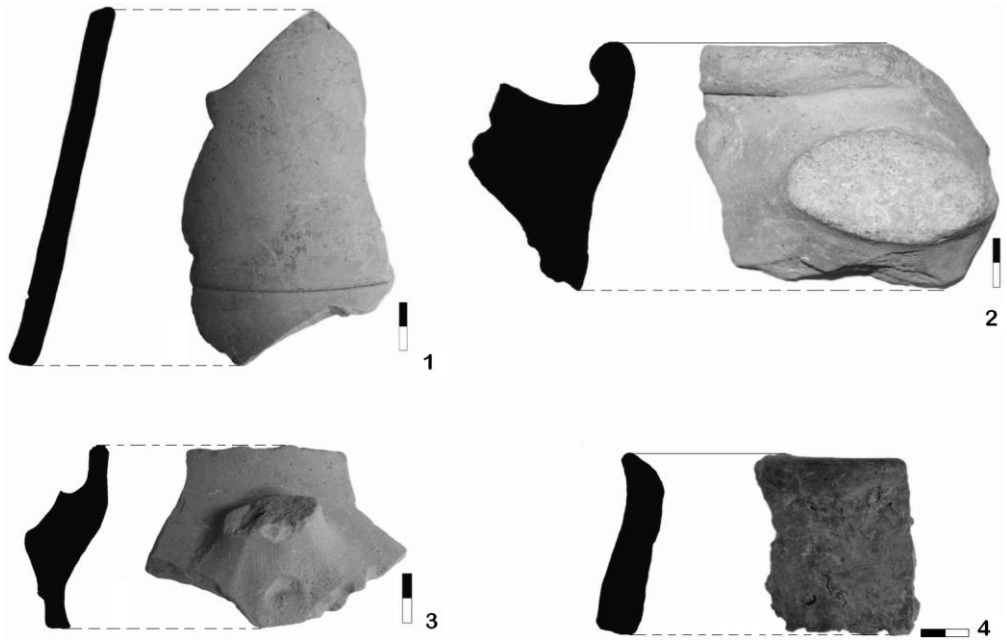

Fig. 4 – „Peștera Craniilor”: secțiunea SI, adâncime 1,40 – 1,60 m;
1 – 3 ceramică elenistică; 4 ceramică traco – getică .

Fig. 5 – „Peștera Craniilor”: groapă rituală descoperită în secțiunea SI,
la adâncimea de 1,70 – 1,80 m.

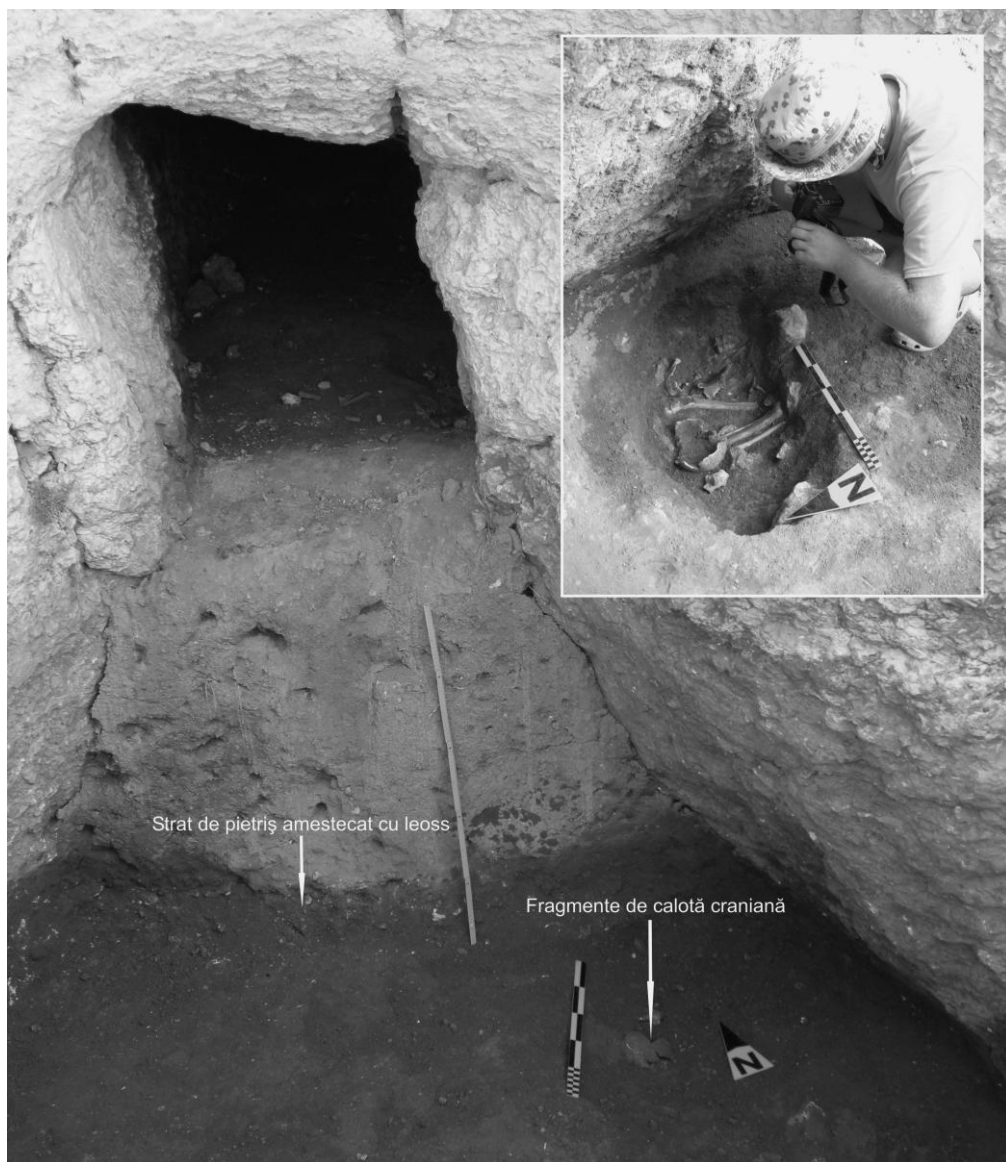

Fig. 6 – „Peștera Craniilor”: groapă rituală descoperită în apropiere de intrare, sub un strat de pietriș amestecat cu leoss.

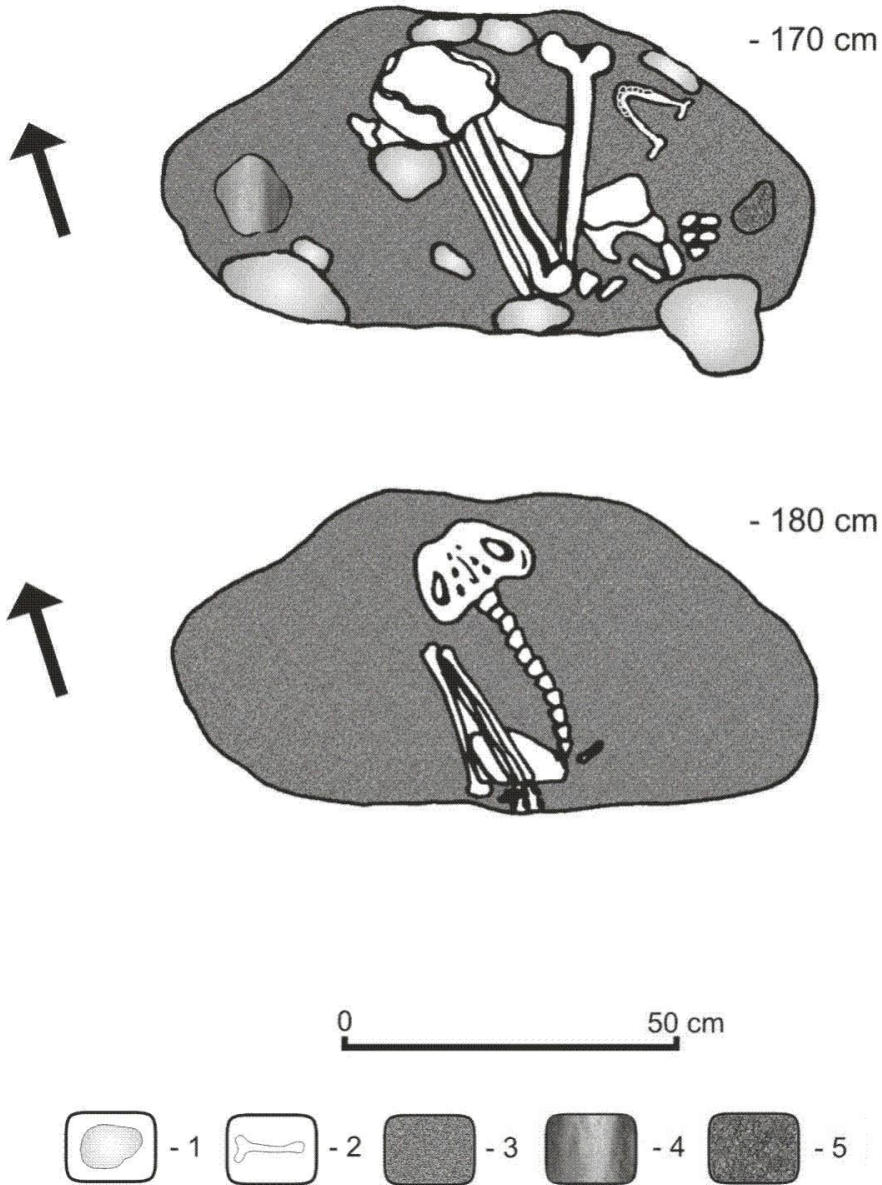

Fig. 7 – „Peștera Craniilor”, groapă rituală:
1 – piatră; 2 – oase; 3 – pământ de umplură; 4 – amprente de materie organică; 5 – ocră.